

Recenzie – Book Review

**INA ROȘU VĂDEANU, PROGRAMUL ARHITECTURAL AL BISERICII ROMÂNE
UNITE CU ROMA. EPISCOPIA DIN GHERLA ȘI CLUJ-GHERLA (1853-1947)
TENDINȚE STILISTICE ÎNTRE ORIENT ȘI OCCIDENT, EDITURA MEGA,
CLUJ-NAPOCA 2018, 529 p. + 573 il.**

O scurtă *Prolegomena* la prezentarea volumului *Programul arhitectural al Bisericii Române Unite cu Roma. Episcopia de Gherla și Cluj-Gherla (1853-1947). Tendințe stilistice între Orient și Occident*, Editura Mega, Cluj-Napoca 2018, datorat

istoricului și criticului de artă, Ina Roșu Vădeanu, face trimitere – plăcută realitate – la o programată și succesivă alegere tematică a disertațiilor întocmite sub generoasa cupolă a istoriei artelor din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Napocense, cercetări integrate unei tradiții, unui proiect generos mai vechi, început încă în urmă cu o jumătate de secol de istoricii de artă din „echipa” Academicianului Virgil Vătășianu, cercetători și cadre didactice care au definitivat *Repertoriul / Topografia monumentelor istorice* din 10 județe ale Transilvaniei, iar între anii 1991-1998, au inventariat edificiile patrimoniale din 121 de localități săsești – dintr-un ansamblu de 241 de localități săsești – aflate în jud. Bistrița-Năsăud, în zonele Reghin, Sebeș, Valea Hârtibaciului, Sibiu și regiunea Târnavelor, topografie concepută după modelul folosit de secția de evidență a Direcției Monumentelor Istorice din Renania, Brauweiler, sub îndrumarea științifică a instituției germane și a Comitetului Național German ICOMOS (Consiliul Internațional pentru Monumente și Situri al UNESCO) în parteneriat cu Direcția Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice (DMASI) din România, Centrul de Proiectare, Academia de Artă și Institutul de Arhitectură

“Ion Mincu” din București, Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române, Filiala Cluj, Institutul de Studii Socio-Umane Sibiu al Academiei Române, Muzeul Etnografic Brașov, colaboratori ai Muzeului Brukenthal din Sibiu și Birouri de arhitectură pentru relevee.

Așadar, era firesc ca generația mai tânără de istorici de artă să continue tema programelor și a repertoriilor arhitecturale, genericul tezelor de doctorat pe care le-am condus în ultimii ani – câteva dintre acestea publicate - confirmând acest deziderat: *Arhitectura religioasă a Românilor din Transilvania în perioada interbelică* (Diana Băneasă-Jula, 2010), *Conservarea monumentelor în Transilvania* (Ioana Rus, 2012), *Arhitectura ecleziastică în Episcopia Greco-Catolică de Oradea /1848-1860/* (Gabriela Rus, 2013), *Monumente renascen-tiste, baroce și neoclasiche din patrimoniul Muzeului Național de Istorie al Transilvaniei* (Mihaly Melinda, 2013) și *Repertoriul bisericilor românești de zid din județele Maramureș și Satu Mare, secolele XVII-XIX* (Marius Cătană, 2014). Subiectul volumului de față se adaugă benefic și integrator programului expus mai sus: *Amplul Program arhitectural al Bisericii Române Unite cu Roma. Episcopia de Gherla și Cluj-Gherla (1853-1947)*, cu valorizarea *Tendințelor stilistice între Orient și Occident*, în conturarea propriei identități estetice, reprezintă în acest sens o dovadă de peremptoriu atașament față de cunoașterea, conservarea și evidențierea valorilor patrimoniale naționale. Am parcurs încă de la nivelul manuscrisului tezei de doctorat, mai dezvoltat la capitolul anexelor documentare (hărți, relevee), care a stat la baza acestui volum, o amplă extensie investigativă, nu doar prin numărul paginilor (509 pp., text propriu-zis, inclusiv

rezumatele în limbile engleză și italiană) și al ilustrațiilor color și alb-negru, prin aparatul critic infrapaginal (854 note), prin cele V Anexe cuprinzând facsimile după documente (pp. 196-199), tabelele bisericilor de zid greco-catolice din secolul XVIII (52 monumente), circumscrise altor eparhii dar integrate la înființare Episcopiei gherlene (pp. 200-202), a lăcașurilor din protopopiatele și eparhiile din cadrul noii Episcopii (256 edificii de cult, pp. 203-216). Bibliografia generală se bazează pe izvoare documentare inedite din *Archivio Segreto Vaticano*, Roma, 13 secțiuni din *Archivio storico di Propaganda Fide*, Roma (Fonduri Vienna, *Transilvania e Ungheria*), *Archivio della Nunziatura in Vienna*, *Archivio della Nunziatura in Romania*, *Arhivele Naționale, Direcția Jud., Cluj* (13 fonduri), 2 fonduri *Arhiva Mitropoliei Clujului, biblioteca familială Roșu-Vădeanu*, surse editate 14 titluri), lucrări speciale, *Istoria artei* (66 titluri), articole speciale, *istoria arhitecturii* (32 titluri), 6 *Șematisme*, 23 *Enciclopedii și Dicționare*, 4 reviste și ziare românești, 34 *Monografii* și 13 surse *on line*. Volumul e întregit de exhaustivul *Catalog* al bisericilor greco-catolice din cadrul *Episcopiei de Gherla (1856 – 1900)* prin cele *62 de locașuri din zidărie* (pp. 216-315), detaliate în fișe tehnice ilustrate prin una până la trei imagini și *Catalogul* bisericilor din aceeași episcopie, *121 de monumente edificate între 1900-1947* (pp. 316-477). De mare utilitate în dezvoltarea subiectului au fost volumele publicate de câțiva pasionați și devotați istorici clujeni, specializați tematicii greco-catolice, angajați în procesul recuperator al istoriei Bisericii Române Unite: regretatul Nicolae Bocșan, Simion Retegan, Ovidiu Ghitta, Ana Victoria Sima, Remus Câmpean, Greta M. Miron, Ion Cârja, Daniel Sularea, Ioan Chindriș, George Cipăianu, ș.a.m.d.

Pe parcursul cercetării, elaboratul științific subliniază comuniunea indiscutabilă dintre arta bisericească de pe teritoriul diecezei Munkácsévo (Munkács) care în pofida specificațiilor sale locale era fundamental legată de *cultura ritului bizantin* și de aici subsumarea nemijlocită a producției artistice (arhitectură, pictură, iconologie, iconografie, mobilier liturgic), drept modalitate care va fi transmisă, preluată și de episcopatele greco-catolice de mai târziu, de la nord, est și sud.

Metodologia studiilor istorico-artistice regionale din istoriografia contemporană a artei poate oferi răspunsuri sustenabile din perspectiva acestor confesiuni unite cu Biserica Romei, în limbaj modern, naționale (române, slovace, ucrainene) ce conduc spre conturarea unui tip identitar bazat pe evoluția istorică, spre specificațiile tipologice și ideatice edilitare din ambianța acestui organism, fapt ce va înrăuri perspectiva proiectelor constructive prezente și viitoare. Astfel, trainicul eșafodaj pe care s-a ridicat demersul științific de față l-a constituit exhaustiva bază vizuală de date a lăcașurilor de zid greco-catolice construite în eparhia de Cluj-Gherla în arcul temporal 1853-1947. Cercetarea la monument coroborată cu izvorul documentar-arhivistic a înlesnit aplicarea metodologiei corecte, clasificarea după criterii juste, așezarea monumentelor pe credibile coordonate istorice, cronologice și stilistice dar și răspunsul adecvat la profilul estetic și stilistic al acestei producții artistice.

Lăudabilă este strădania cercetării practice, personale, fotografierea, măsurătorile la obiectiv, relevarea reabilitărilor sau reparațiilor, descifrarea formei inițiale dar și forma actuală a construcției etc., completate de studiul arhivistic, efort ce a condus

spre o binemeritată răsplată, aceea a succesului reconstituirii unei noi pagini din istoria arhitecturii ecleziastice românești din Transilvania epocii moderne.

După *Argument*-ul autoarei și *Prefața* Prof. Univ. Nicolae Sabău (pp. 13-23), *Introduce* istorică, cu trei subcapitole consacrate Metodologiei și Stadiului actual al cercetării, a poziției istoricului de artă în investigarea apariției și evoluției istorice a Bisericii Române Unite cu Roma, un trainic eșafodaj al problematicii abordate a fost așezată prima “asiză”, primul capitol al cărții, *Creionarea principiilor coordonate istorico-identitare ale bisericii române greco-catolice*. Subcapitolele dezbăt Schița istorică a Unirii religioase a românilor cu Biserica Romei și primii vlădici din secolul al XVIII-lea. Primii episcopi uniți, lupta lor și a bisericii lor pentru supraviețuire (sec.XVIII). Episcopia Greco-Catolică de Gherla (1853-1930) și reorganizarea ei în forma Episcopiei Unite de Cluj-Gherla (1930-1947) etc. Nașterea importanțelor producții arhitecturale după anul 1853, anul fondării Episcopiei Unite Gherla, s-a făcut în contextul unei reale revigorări a Mitropoliei Române de Alba Iulia, cu sediul la Blaj, instituție autonomă dependentă direct de Scaunul Apostolic Roman, a activizării atmosferei cultural-artistice începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În această cheie a percepției istoriei evenimentiale și factologice prin optica specifică istoricului de artă, Ina Vădeanu alege elementele semnificative, cauzele socio-umane și culturale care au alimentat dezvoltarea programului arhitectural estetic al Diocezei gherlene între anii 1853-1947. Tocmai această independență canonică și legătură nemijlocită cu Scaunul Apostolic al Sf.-lui Petru, ameliorarea situației socio-economice și politice din vremea primilor

ierarhi, urmată de o *nemaiîntâlnită dezvoltare patrimonială în ultimul sfert al secolului al XIX-lea și până în fatidicul an 1947, când au fost edificate în jur de 165 de biserici, ar putea fi considerată vârsta de aur a bisericii unite*. În acest capitol deslușim și o privire istorico-identitară a bisericii greco-catolice ce evidențiază caracterul uniunii religioase transilvane desăvârșită potrivit celor patru puncte doctrinare dezbătute încă în *Conciliul de la Florența*, aplicată și înfăptuită potrivit *normelor tridentine*.

Liantul principal, "adezivul" construcției demersului științific, îl aflăm în Cap.II. *Rit, arhitectură, identitate*, într-o relaționare organică de la cauză la efect. Evident expresia fenomenelor artistice similare munkaciene, mai vechi, care vizau relația particulară *rit oriental - producție artistică*, a reprezentat un anume model în viitoarele reelaborări arhitecturale transilvane. Reconstituirea teoretico-formală a elementelor arhitecturale specifice *BRU va fi marcată de o anume „latinizare” doctrinară dar și artistică*, cea de a doua căutându-și sau plecând de la două așteptate surse centrale Roma și Viena, care au alimentat/sugestionat filiația stilistică și „modenatura” estetică a construcțiilor, riguros controlate de instituții specializate domeniului.

Considerăm că afirmația potrivit căreia teoriile uzuale ale artei baroce în Transilvania pornesc dinspre spațiul transilvan înspre cel occidental poate fi întregită, – cercetările din ultimul deceniu, studiile de iconografie și iconologie ale principalelor genuri artistice regionale sunt marcate de o altă perspectivă – de prezența căilor, a influențelor artistice venite dinspre Roma, orașele lombarde, din Veneto, Bavaria, Austria și Buda. Într-o cheie asemănătoare, adică de valorizare a politicilor artistice

venite de la centru, consonantă cu o realitate exersată a artelor plastice post tridentine, autoarea ne oferă o imagine mai apropiată asupra sectorului constructiv, a modelelor prototipurilor formale, a responsabilității comandatarilor, a atitudinii și a percepției beneficiarului.

Programul propagandistic recuperator al bisericii catolice post-tridentine, cu riguroasele reglementări din domeniul artistic, cu reguli tematice, formale și tehnice, de filtrare, funcție de unele criterii teologice, și-a găsit o corectă descifrare. Mai mult sunt înregistrate baleiajele tipologice arhitecturale și artistice din perioada cercetată (un secol), translări dinspre modelele tradiționale de inspirație orientală, postbizantină (brâncovenesc), către modelele constructive apusene (baroc tardiv, neoclasic, eclectic), revenirea și resuscitarea modelelor stilului neo-românesc și oriental, stare ce învederează o problematică justificare și legitimare estetică. Cu toate aceste sincope, constrângeri exterioare în privința alegerii modelelor arhitecturale apusene, condita elitei și nu numai, greco-catolice, militează pentru menținerea nealterată a ritului oriental, adevărat pivot identitar, cu norme răsfrânte și asupra programului estetic.

Acest element important de negație a unei „latinizări” va fi bine descifrat de Ina Vădeanu prin studiul diligent în arhivele Vaticanului, *I. Archivio Segreto Vaticano*, cu cele 10 locații, *II. Archivio Storico di Propaganda Fide*, cu două subsecțiuni și 13 generice tematice, coroborat cu o bogată literatură de specialitate referitoare la politicile vaticane post-tridentine (Jean Delumeau, Pietro Stella, Leone Allazio, A. Sima, N. Bocșan, etc.). Trebuia aflat răspunsul mai apropiat de adevăr la întrebarea existenței acestor constrângeri canonice și a

impunerii modelelor arhitecturale latine de către administrația pontificală sau de instituțiile austro-ungare. Traseul ne spunea că odată cu depășirea tensionatului secol al XVI-lea cu reductabila acțiune Contrareformistică, în faza ce constituie obiectul cercetării de față, poziția oficială romană (*breve, scrisorile papale, însemnările minuta, decretetele din 1624, 1669, 1676, etc.*) era aceea a evitării schimbării ritului populațiilor cu rădăcini tradiționale și o veche istorie religioasă (familia „grecilor”), atitudine care a facilitat viitoarele succese unioniste. Presiunile înspre „latinizare” unionist accelerată, „inovațiile” instituționale, dogmatice-sacramentale, de rit, de drept canonic, etc., veneau însă din partea ierarhilor episcopateilor latine (Esztergom, Oradea și Munkács), sau a reprezentanților latini locali, fapt care a declanșat rezistența populațiilor vizate.

Tendențele autoritare de control din domeniul construcțiilor aparțineau „centralismului” Vienei însă, unele aspecte uniformizante la nivelul tipologiilor, al esteticii, nu vor devenii reguli neapărat imuabile, „toterându-se” păstrarea tradiției bizantine, cu variantele stilistice aferente posibile, fapt care echivalează cu o confirmare a tenacității apărării ritului oriental.

Tabloul arhitectural, acțiunile oficiale birocratice ale Episcopiei în legătură cu viitoarele comenzi, coordonarea și controlul șantierelor, numărul lăcașurilor de zidărie construite, structurile morfo-stilistice, componentele artistice, resorturile materiale și umane care au concurat la împlinirea acestor proiecte s-au bazat pe analize la fața locului și pe acte arhivale.

În cercetarea acestor monumente (Cap. III *Arhitectura religioasă din Dieceza Greco-catolică a Gherlei (1853-1900)* se menține viziunea cronologică generală

prezentându-se succesiv componentele topografice arhitecturale din perioada fiecărui ierarh. Momentul Episcopului Ioan Alexi (1856-1863) cu cele două lăcașuri construite în vremea sa, edificii care topologic și stilistic-compozițional reiterează forma, planul arhitecturii vernaculare tradiționale românești (Dolheni - 1858, Bercea -1862, Perii Vadului - 1863, Morău - 1892-1901 etc.), dar și obiective ce adoptă limbajul modern în stilul și creația timpului de acuma, adică neoclasicizant, eclectic (neoromantic, neogotic, neobaroc) înzestrate cu turn clopotniță marcat de un coif tradițional (Leșu, 1854-55, Almașu, 1854-1866-neogotic, Șieu, 1860, Săsarm, 1862, Băbdiu, 1866, Hodacul de Sus, 1882-86-neogotic etc.); edificii monumentale mononavate cu altar poligonal decroșat (Nicula, 1875-79, turnurile în 1905, Ing. Emil Devecser, antreprenor Naș) sau cu altar rectangular nedecroșat și două turnuri clopotniță pe fațada apuseană (Năsăud, 1884, relevelu Ing. Andrei Mazarek). Ca într-un crescendo patrimonial, inventarul lăcașurilor de cult va fi îmbogățit, în perioada episcopilor dr. Ioan Vancea, Mihail Pavel și Dr. Ioan Szabo. Cea mai intensă activitate constructivă va fi înregistrată începând cu deceniul șapte al secolului XIX-lea, edificându-se până în jurul anului 1900, 57 biserici de zid pe tot cuprinsul eparhiei Gherla. Secțiunile discursului științific au fost consacrate furnizorilor de planuri și axonometrii, modelelor arhitecturale (*Suprema Direcția Hidraulico-Aedilis*), edificării bisericii mănăstirii Nicula, elementelor/activității premergătoare demarării lucrărilor, datelor financiare, șantierelor bisericilor parohiale, realizatorilor locașurilor de cult (*inginer-geometra, maestri muratori, arhitecți*), tehnologiei contemporane, unui studiu de caz referitor la maestrul constructor Laurențiu Zottich (Livada, 1838), bazat pe documente de arhivă dar și câteva date

relative la constructorul italian (*nu era arhitect*) Antonio Baizero din Udine (Biserica gr.-cat., Cășeu, 1889-1890). Au fost analizate direcțiile/orientările stilistice și aspectele morfo-stilistice ale bisericilor de zid construite în această perioadă (1853-1900), subliniindu-se efortul de păstrare a planului, a modelului tradițional, anume a formei bisericilor de lemn transilvane dar și adoptarea în axonometrie și în alfabetul decorativ a stilurilor contemporane, anume neoclasice, eclectic, neo-romanice și neo-gotice, vizibile la bisericile din zona Regimentului II grăniceresc Năsăud și în anumite locații urbane.

Cap IV, consacrat *arhitecturii religioase în Dieceza Greco-catolică Gherla, ulterior Cluj-Gherla (1900-1947)*, subliniază progresele economice și sociale din cadrul comunităților rurale și orășenești, ce au condus spre intensificarea *elanului constructiv ilustrat de ridicarea a 178 de biserici* din piatră și cărămidă. Istoria acestor eforturi va fi poate cel mai bine ilustrată în *proiectul construirii catedralei episcopale, demers prezent încă din anul 1854 în epistolarul Episcopului Ioan Alexi adresat forurilor responsabile dar și nunțului papal din Viena, Antonio de Luca, corespondență care reflectă intenția/propunerea edificării unei catedrale adaptată ritului oriental, după planul și programul stabilit de Episcopie. Visul acesta a fost împlinit de Episcopul Dr. Ioan Szabo care scoate dieceza Gherlei „din catacombe”, edificând noul și impozantul lăcaș bisericesc între 1905-1907, după planurile Ing. Georg Tiehl, inspirat la rândul sau de releveul/forma bisericii latine din Atena, cu planimetria într-o cheie bizantinizată (plan combinat, o cruce greacă constantinopolitană, cu cupolă surmontată de o turlă generoasă, la care se adaugă alte două turlă și pridvorul deschis pe fațada apuseană).*

Stilistic, compozițional și planimetric, edificiile perioadei continuă modalitățile de exprimare tradiționale din secolul anterior (Dobrocina, 1931-33, Cufoaia, 1914-24, Sângeorgiu de Meseș, 1911 etc.), dar vor fi agreeate și tiparele neo-clasicizante (Dobricu Mare, 1902, Agrieș, 1905-06, Nușeni, 1912, Cățcău, 1914, Ilișua, 1926 etc.) sau cele ale unui gotic/neogotic mai expresiv și mai conturat decât în epoca anterioară (Agrîș de Sus, 1910, Cristolț, 1906-10, Luna de Jos, 1926, Prislop, etc.) sugestii neo-bizantine, neo-romanice și neo-gotice (Telciu, 1906-1912, planul Ing. Andrei Mazarek din Năsăud, Lunca Ilvei, 1906-10, plan în cruce greacă cu turn octogonal în vest).

Catedrala unită din Gherla (hramul Intrarea în biserică a Preasfintei Fecioare Maria) a reprezentat un model reductabil pentru șantierul ecleziastic viitoare (Zagra, Târgu Lăpuș, Jucul de Jos, Tihău, etc.). Exemplele programului formal-tipologic, estetic și decorativ național îndreaptă preferințele spre stilurile istorice românești (medieval transilvan și brâncovenesc) încă din anii premergători primului război mondial. Stilul neoromânesc, neobizantinismul ca nouă matrice culturală va fi experimentat și în arhitectura românilor transilvăneni în construcția catedralelor [Sibiu, 1902-1905; Baia Mare – azi modificată (1905-1911)], a bisericilor parohiale [Brașov (1895-1896); Cacova (jud. Cluj), Stânceni (jud. Mureș – 1911) și a capelilor funerare (Brașov – 1874)]. Intensa activitate constructivă a perioadei se face în funcție de un profil constructiv special, bine individualizat concretizat în edificii trainice a cărui aspect atinge în final o deplină maturitate și sinteză (Borleasa, Bărsăul Mare, Reteag, Mocod, Târlișua, Bonțida). Nu au fost lăsate de o parte edificiile care

valorizează în aspectul lor etapele stilistice intermediare, cât și translările formal-decorative de la o etapă stilistică la alta [Florești (jud. Bistrița-Năsăud), Chizeni, Frânceni, Boiu, Luna de Jos (jud. Cluj) etc.].

Etașa superioară a proceselor constructive e marcată de instituționalizarea acestor activități prin numirea unui inginer diecezan în anul 1930-31 (Ing. Teodor Szilasi), specialist/funcție prezentă însă *de facto* cu mai bine de două decenii în urmă, așa cum rezultă din documente – deja începând cu anul 1905, funcția, atribuțiile unui asemenea tehnician pot fi identificate în activitatea Ing. Emil Devecer, care a coordonat construirea celor două turnuri ale bisericii mănăstirii de la Nicula - caz excepțional a unei funcții acordate aparent, pe întreaga durată a vieții, probabil cu scopul eficientizării, continuității, uniformizării și raționalizării acestor proiecte. Funcționarea *ante quem* a acestui tehnician se răsfrânge și asupra procesului constructiv alert sprijinit de enoriașii și autoritățile canonice, ce vizează în primul deceniu al secolului XX, un număr de 30 de unități, cuprinzând și catedrala episcopală. O explicabilă încetinire a acestui *boom* constructiv va fi marcată de perioada primului război mondial, când au fost construite doar 25 unități de cult de dimensiuni medii (excepția locașurilor din Târgu Lăpuș și Zagra). Cele două decenii de eforturi edilitare marchează o deplină maturitate constructivă, în care limbajul manierei neo-clasicizante a fost însușit de inginerii instituționali care vor elabora clădiri coerente, sobre și armonioase.

Deceniul trei al secolului trecut calchează parcă perioada anterioară prin numărul mai redus al bisericilor construite (25 unități), semn că urmările războiului se făceau încă simțite, stare care se va schimba

însă pe parcursul deceniului patru al secolului, la nivelul Episcopiei gherlene ridicându-se 40 de biserici al căror stil dezvoltă sinteza formelor practicate în deceniile precedente, într-un aspect corespunzător cerințelor reprezentative naționale contemporane (Mocod, 1931, Ocna Dejului, 1931-38, Chiraleș, 1933, Mica, 1933-34, Reteag, Fildu de Sus, Coldău, Bonțida, 1936, Cluj-Iris, 1937, Sălicea, 1938, Lechința, 1938-45, Corvinești, Nimigea de Sus, 1940).

Tenacitatea, efortul crescut al muncii pe teren, bogăția remarcabilă a informațiilor a fost evidențiată în *Catalogul bisericilor greco-catolice construite în cadrul Episcopiei Gherla, ulterior Cluj-Gherla*, bază pe date operațional-vizuale, fișe tehnice individuale ilustrate și abordate cronologic pe două secțiuni (1853-1900 și 1900-1947), respectiv subsecțiuni, subdivizate pe decenii constructive expuse tot cronologic. Metodologic deslușim aici o abordare sistemică modernă, proprie cercetărilor istoriografice occidentale de genul *Topografie monumentelor din Transilvania. Deakmatopographie Siebenbürgen*, amplă „Documentare a patrimoniului săsesc din Transilvania” (1991-1995, 1996-98) lucrare elaborată, așa precum am mai menționat, de istoricii de artă din Cluj, București, Sibiu și Brașov.

Concluziile reiterează rezultatele recuperatorii proprii unui demers științific dezvoltat pe trei paliere distincte, având întotdeauna la bază studiul bisericilor de zid pe teren, dublat de cercetarea arhivelor naționale și externe. O deosebită satisfacție ne-a procurat-o bogatul și ineditul material documentar oferit de arhivele romane concretizat în capitolul *Rit, Arhitectură, Identitate*, cu relevarea efectelor actelor ecleziale asupra modului constructiv. Nivelul doi și trei al cercetării

valorizează producția, șantierele ecleziastice episcopale, comandărilor, mecenajii, realizatorii dar și rezultatele acestor strădanii, adică *cele 183 de edificii de cult ilustrate de Catalog*, prin listele cronologice ale bisericilor, perioadele 1853-1900, 1900-1947 și conținutul fișei/vocii, cu o schemă formală ce cuprinde denumirea localității, Hramul, Anul construcției, Renovări majore, Materiale de construcție, Descriere morfostilistică și câte trei ilustrații color pentru fiecare lăcaș de cult.

În final trebuie să-mi exprim bucuria și desigur mulțumirea la apariția unui asemenea volum – laudă sprijinului moral al P.S. Florentin Crihălmeanu, Episcopul Die-

cezei Greco/catolice Cluj/Gherla și Editorului, D-lui Cristian Sencovici/Ed. Mega, Cluj-Napoca -, volum care ilustrează traseele interne/intime dar și cele generale, externe, producția arhitectonică de monumente religioase, fondul construit cu valoare patrimonială remarcabilă, ce oferă o valoroasă bază documentară utilă pe viitor în acțiunea de protecție și de reabilitare a monumentelor istorice cercetate din cadrul Episcopiei Greco-catolice de Gherla și Cluj-Gherla dar și a Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei.

Gaudeamus igitur!

NICOLAE SABĂU